

# Simon Koblar, Domen Kušar, Matej Nikšič: PROBLEMATIKA DOLOČEVANJA MEJA OBMOČIJ Z ARHITEKTURNO IDENTITETO

## THE CHALLENGES OF DEFINING THE BORDERS OF THE AREAS OF ARCHITECTURAL IDENTITY

DOI: <https://doi.org/10.15292/IU-CG.2023.11.048-055> ■ UDK: 728.6:711.4:911.372.2 ■ SUBMITTED: September 2023 / REVISED: November 2023 / PUBLISHED: December 2023



1.01 Izvirni znanstveni članek / Original Scientific Article

### POVZETEK

Določanje natančnih meja med različnimi zaključenimi celotami ozemlja je zahtevno delo zaradi različnih dejavnikov, ki vplivajo nanj. Slovenija je primer države, kjer je določanja meja prostorskih enot zaradi pestrosti države na različnih področjih polno izzivov. V arhitekturni stroki je možno meje arhitekturnih krajin določati glede na razlike pri umestitvi objektov v prostor in njihovem oblikovanju. Delo zahteva veliko podatkov o stavbah, ki jih je treba obdelati in smiselno urediti. V devetdesetih letih je Fister s sodelavci določal arhitekturne krajine in regije Slovenije. Vendar so že takrat avtorji opozarjali na problem spreminjanja lastnosti stavb, ki določajo posamezno arhitekturno krajino ali regijo, in na nestalnost oziroma možno spreminjanje mej med njimi. S podobnimi problemi kot arhitekturna se ukvarjajo tudi nekatere druge stroke, kjer se lastnosti, ki določajo meje, spreminjajo. Od prve delitve Slovenije na arhitekturne regije in krajine je minilo nekaj desetletij, ki so bila zaznamovana z razvrednotenjem arhitekturne identitete in pojavom novih oblik in namenov stavb. V sklopu Ciljnega raziskovalnega projekta Arhitekturne tipologije in arhitekturne krajine in regije Slovenije, smo želeli s pomočjo različnih orodij in z Metodo za ugotavljanje arhitekturno pogojene prostorske identitete (MAPPI) preveriti aktualno stanje na terenu. Na primeru podrobno analiziranega naselja Prebolda se je pokazal velik vpliv graditve novih stavb v zadnjih desetletjih in razvrednotenje arhitekturne identitete. Primer je odprl nova vprašanja, npr. regulacije arhitekturne podobe v karakterističnih območjih, hkrati pa pokazal uporabno vrednost metode MAPPI tudi za določanje meja med arhitekturnimi regijami in krajini.

### KLJUČNE BESEDE

arhitekturna identiteta, urbanistično oblikovanje, arhitekturno oblikovanje, meje arhitekturnih regij in krajin, prostor, Slovenija

### ABSTRACT

Determining precise boundaries between different territorial units is challenging due to various factors. Slovenia serves as example of country where defining boundaries of spatial units is full of challenges due to country's diversity in various aspects. In architectural profession, it is possible to determine boundaries of architectural landscapes based on differences in placement of objects and their design. The work requires significant amount of data on buildings, which need to be processed and sensibly organized. In 1990s, Fister and colleagues delineated architectural landscapes and regions of Slovenia. However, even then, authors warned about the problem of changing building characteristics that define specific architectural landscapes or regions, and instability or possible alteration of boundaries between them. Some other disciplines also deal with similar problems where boundary-defining characteristics change. Several decades have passed since Slovenia's first consideration of its architectural regions and landscapes, marked by devaluation of architectural identity and emergence of new building forms and purposes. As part of Targeted research project Architectural typologies and architectural landscapes and regions of Slovenia, we aimed to assess current situation in this field using various tools and the Method for Determining Architecturally Conditioned Spatial Identity (MAPPI). The detailed analysis of settlement of Prebold revealed significant impact of construction of new buildings in recent decades and the devaluation of architectural identity. This case has raised new questions, such as regulation of architectural appearance in characteristic areas, while also demonstrating the practical value of the MAPPI method for determining boundaries between architectural regions and landscapes.

### KEY-WORDS

Architectural Identity, Urban Design, Architectural Design, Boundaries, Space, Slovenia

UVODNIK  
EDITORIAL  
ČLANEK  
ARTICLE

RAZPRAVA  
DISCUSSION  
RECENZIJA  
REVIEW  
PROJEKT  
PROJECT  
DELAVNICA  
WORKSHOP  
NATEČAJ  
COMPETITION  
PREDSTAVITEV  
PRESENTATION  
DIPLOMA  
MASTER THESIS

## 1. UVOD

Določanje meje med območji z različnimi identitetami je relativno enostavno tam, kjer meje obstajajo dolgo časa, hkrati pa različne prepreke preprečujejo ali vsaj otežijo izmenjavo ljudi, idej, dobrin itd. Te meje so običajno upravne ali geografske (gore, velike reke ...) in so rezultat dolgotrajnih družbenopolitičnih ali naravnih procesov. Nasprotno je postavljanje mej na področjih, kjer identitete niso jasno izražene, kjer gre za zgodovinsko, politično, geografsko ali drugačno prehodno področje, bistveno težje, oziroma lahko celo nemogoče.

Slovenija velja za izrazito prehodno državo, kjer se prepletajo vplivi iz različnih smeri in področij. Zgodovinsko gledano je bilo ozemlje današnje Slovenije dolgo sestavni del različnih državnih tvorb pod žezlom Habsburžanov. Vendar je bilo znotraj te večnacionalne države tvorbe, ozemlje politično-upravno razdeljeno na posamezne dežele. Njihove meje so se večinoma izoblikovale v srednjem veku. Kljub temu je »prost pretok ljudi« znotraj monarhije omogočil prenos idej in znanj preko deželnih meja. V arhitekturi gre na primer za vpliv, ki so ga imeli furlanski zidarji na razvoj arhitekture. Večjo oviro in s tem možnost določanja meje med različnimi identitetami prostora so predstavljale državne meje, ki so se na novo izoblikovale po obeh svetovnih vojnah. Na večanje razlik med območjem današnje Slovenije in sosednjimi državami je zlasti vplivala politična ureditev in splošna modernizacija z vsemi posledicami, ki jih je prinašala za ljudi in posledično njihovo življenje, delo, urejanje prostora ipd. Večanje vpliva državne (republiške) meje je po drugi strani pomenilo manjšanje vpliva nekdanjih deželnih meja, npr. med Štajersko in Kranjsko.

V nadaljevanju je podrobneje obravnavanih nekaj dejavnikov, ki pomembno vplivajo na vzpostavljanje arhitekturno pogojene prostorske identitete. Določanje meje med območji z različnimi arhitekturnimi identitetami je kompleksen proces, ki ni vezan le na razumevanje prostorskih danosti, ampak v veliki meri mora upoštevati tudi zgodovinske, geografske in kulturne vplive (Fister, 1993a). V kontekstu Slovenije, ki se ponaša z bogato raznolikostjo in prepletenostjo takih vplivov, je še posebej

pomembno natančno razumevanje teh identitet. Zato je v tem uvodnem poglavju podrobneje predstavljenih nekaj ključnih vidikov identitete prostora Slovenije – z analizo podnebnih tipov, jezikovnih razlik, gastronomske raznolikosti ter geografskih in upravnih delitev želimo na podlagi pregleda preteklih študij bralcu ponuditi celovit vpogled v kompleksnost arhitekturne identitete Slovenije.

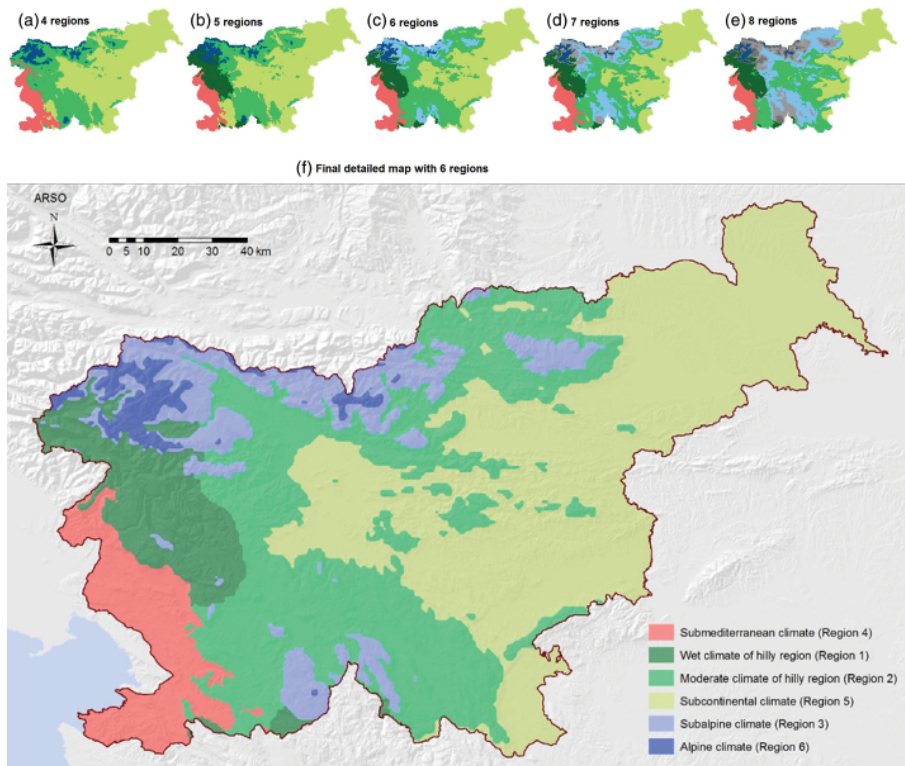
### 1.1 Delitev podnebnih tipov

Slovenija je stičišče vplivov mediteranskega, celinskega in alpskega tipa podnebja. Prevladujoč tip podnebja se določi z različnimi kazalniki. Postavljanje ostre meje med njimi je običajno možna le tam, kjer je le-ta sovpadala z geografsko (npr. rob Trnovskega gozda). Druge se meje, glede na kazalnike med tipi podnebij, lahko v časovnem okviru spreminja (Melik, 1935). Osnovana je namreč na kriterijih, kot so razporeditev, količina in vrsta padavin, temperatura in podobno (Ogrin, 1996). Ker se obravnavani kazalniki iz leta v leto spreminjajo, je težko govoriti o natančni meji, ki bi bila nespremenljiva v daljšem časovnem obdobju. Novejša raziskava (Kozjek in sod., 2017), je bolj natančna, saj se opira na gostejšo mrežo merilnih naprav in analizira 31 različnih spremenljivk. Avtorji so razdelili Slovenijo na 6, 7 in 8 podnebnih tipov oziroma podnebnih regij (slika 1). Raziskava je tudi pokazala, da v kolikor želimo zmanjšati število tipov pod 6, izgubljam vpliv nekaterih bistvenih spremenljivk.

### 1.2 Jezikovna delitev na narečja

Slovenščina velja za slovanski jezik z največ narečji, saj pozna 37 narečij in 12 podnarečij (Logar in Rigler, 1983; Smole, 1998) (Slika 2). Ti so posledica geografsko pogojene razdeljenosti Slovenije na nekatera manj prehodna območja, zgodovinskih danosti in vpliva romanskega, germanskega in slovanskega sveta. Meje med njimi so ponekod jasne, drugod pa že prihaja do prepletanja. Ne glede na podrobno analizo različnih govorov Šekli (2009) poudari, da je tudi v primeru določanja zemljepisno jezikovne stvarnosti potrebno računati s pojavljanjem prehodnih govorov in narečnih otokov.

Slika 1: Razmejitev podnebnih tipov v Sloveniji. (Vir: Kozjek in sod., 2017)



### 1.3 Gastronomska delitev na regije

Metoda razdelitve Slovenije na gastronomske regije sloni na predpostavki, da je Slovenija opredeljena kot stičišče gastronomske različnosti okusov, ki so lokalno, kulturno in zgodovinsko pogojeni. Na podlagi raziskav je Bogataj (2007) razdelil Slovenijo na 24 gastronomskih regij, v katerih so strnjene najbolj značilne jedi vseh družbenih skupin in različnih obdobj, kar predstavlja specifično gastronomsko identiteto Slovenije in posameznih regij. V nadaljevanju je Ministrstvo za kulturo te regije shematično prikazalo in natančno opredelilo v prostoru po političnih in fizično-geografskih mejah (Gastronomske regije). Pri tem je potrebno poudariti, da členitev na gastronomske regije ne vpliva na vsakdanje življenje in miselnost ljudi, kot lahko vpliva politična razmejitev na regije.

### 1.4 Geografska in upravna delitev na regije

Zgodovina naravnogeografske členitve Slovenije prikazuje razlike med posameznimi avtorji, ki so se s tem ukvarjali. Slovenija naj bi bila tako razdeljena na štiri do osem naravnogeografskih makroregij, odvisno od avtorja raziskave (Kladnik, 1996). Kladnik (1996) prav tako opozarja na različna vprašanja, ki se pojavljajo pri mejnih primerih. Različni strokovnjaki so jih namreč različno uvrstili, umestitev pa tudi ustrezno argumentirali.

Podobno velja za politično regionalizacijo, ki jo v državi še nismo izvedli. Po Perku (1998) je razlog za zapletene in otežene delitve države na manjše zaključene celote majhnost in heterogenost Slovenije. Zgodovinske delitve Slovenije na različne manjše enote še danes povzročajo probleme, ko govorimo o upravni regionalizaciji Slovenije. Če so nekatere meje regij že starodavne in tudi zasidrane v miselnost prebivalcev, je po drugi strani v Sloveniji še veliko odprtih področij, kjer meje med regijami niso eksaktno določljive in jih prebivalci doživljajo različno. Tak primer je na primer Posavje ali pa vzhodni del Gorenjske.

Če ima večina predhodno opisanih delitev večji vpliv na sedanjost, je arhitekturna delitev usmerjena tudi v prihodnost. Z ugotavljanjem arhitekturne identitete nekega območja in obdelavo podatkov o stavbah, lahko le te kodificiramo v prostorske načrte. Slednji pa usmerjajo razvoj in oblikovanje arhitekturne krajine.

### 1.5 Metoda določanja arhitekturnih krajin in regij po Fistru in sodelavcih (1993)

Za večino predhodno opisanih načinov delitev Slovenije velja, da je podlaga geografska in upravna delitev Slovenije na enote

Slika 2: Delitev Slovenije na narečja. (vir: Logar, Tine, Rigler, Jakob (1986). Karta slovenskih narečij)



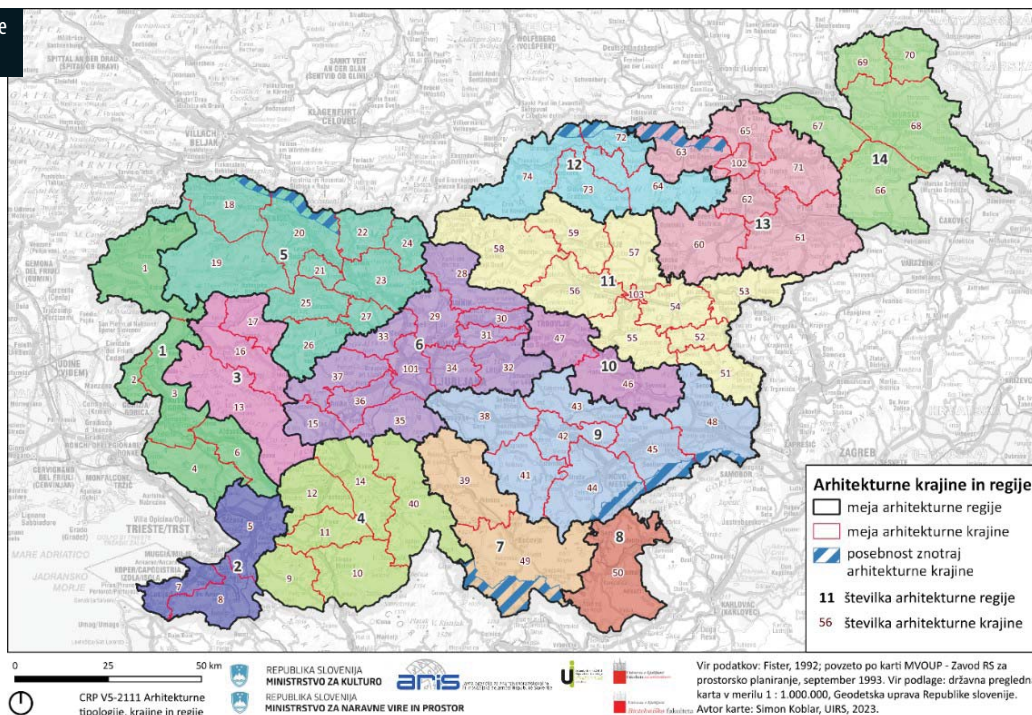
lokalne samouprave, kot so občine oz. krajevne skupnosti. Delema je to posledica dejstva, da te meje predstavljajo določene zaključene celote in večinoma sledijo tudi naravnim mejam. Izjema so podnebni pasovi, katerih meje se ne ozirajo na zgodovino in politično razdelitev, ampak so posledica strogo naravnih dejavnikov (reliefa, področja in klime).

Pri določanju meja arhitekturnih regij in krajin predstavlja osnovo raziskava, ki jo je v devetdesetih letih opravil Fister s sodelavci. Rezultat te raziskave je bila delitev Slovenije na arhitekturne regije in krajine (slika 3). V času njihove raziskave je veljalo, da so arhitekturna vrednost zlasti posamezne stavbe v tradicionalno poseljenem prostoru- »spomeniki«, medtem ko se z drugimi (sodobnimi) prostorskimi pojavi širša stroka takrat ni pretirano ukvarjala (Fister et al. 1993). Fister s sodelavci pa je že takrat izpostavljala, da je namreč šele z upoštevanjem celotnega prostora in vsega, kar ta prostor vsebuje, mogoče ugotoviti, kateri so tisti elementi identitete prostora, ki so najbolj značilni in jih je vredno ohraniti. Pri tem omenja mnoge neartikulirane posege v prostor, kot so: tipske hiše, vikendi, črne gradnje, nesmotrna gradnja, šablonske zazidave in podobno. Kljub temu je bilo v tistem času še moč razbrati večino identitetnih sestavin prostora - arhitektura, ki je gradila identiteto, je bila rezultat razvoja, uporabe lokalnih materialov, ekonomskega položaja investitorjev, prilagoditve lokalnim pogojem (naklon terena, podnebnje ...). Po drugi svetovni vojni, zlasti pa od sedemdesetih in osemdesetih let naprej, se pri individualni gradnji kot nosilki identitete širšega prostora uveljavljajo večje spremembe. Pojav samo-graditeljstva pomeni uporabo cenovno dostopnejših tipskih - generičnih načrtov. Z večanjem blagostanja, ugodnimi krediti in spremembo miselnosti, postajajo nove hiše večje, nakloni streh blažji, pojavijo se balkoni, okna so večja in ne sledijo nekdanji urejenosti okenskih osi ... Lokacija postavitve in vzpostavljanjem odnosa do drugih stavb v okolici in same okolice ni pomembna. Posledica tega je razvrednotenje arhitekturne krajine, kar sta Kušar in Lavtižar (2022) prikazala na primeru oblikovanja streh.

Glede na stanje okoli leta 1990, ki je zajemalo analizo naselij, dominant in stavbnih kompleksov ter posameznih stavb, je Fister razdelil Slovenijo na arhitekturne regije in krajine ob jasnem zavedanju, da so začrtane meje med njimi predvsem upravno določljive in da je pri razumevanju vedno potrebno upoštevati transparentnost le teh in različne korekcije (Fister et al. 1993, str. 25). Prav tako je stopnja ohranjenosti identitete prostora različna, zato predlaga tri vrednosti arhitekturne krajine. Od prve, kjer je arhitekturna identiteta najbolj izražena in ohranjena ter posledično vredna varovanja do tretje, kjer ta identiteta praktično ni več izražena. V tem primeru predlaga varovanje posameznih kvalitetnih delov arhitekture kot osnovo za ponovno ustvarjanje identitete prostora oziroma izoblikovanje nove identitete prostora.

Fister (1993, 24) je predlagal, da se najprej določi značilne prostorske sestavine, ki so hkrati tudi oblikovalski kriteriji za formiranje identitete. Teh je sedem na ravni krajine, devet na ravni naselja in devet na ravni stavbe. V Glosarju arhitekturne tipologije (1993) je osnovna razdelitev še bolj podrobno razčlenjena na preko 200 lastnosti. Tako veliko število lastnosti pri določanju arhitekturne identitete, zlasti pa mej arhitekturnih krajin in regij, pomeni, da je metoda zahtevna za praktično uporabnost. Posebej še zato, ker imajo določeni dejavniki večji vpliv na identiteto prostora, drugi pa manjši. Nekatere lastnosti so omejene le na nekatera manjša področja, druge ne. Poleg tega so določeni dejavniki, kot so volumen, oblika in barva strehe ter fasada bolj opazni, drugi (npr. naklon strehe, oblikovanje oken, vhodov, balkonov, detajlov), četudi pričajo o kvalitetni arhitekturi, pa manj.

Slika 3: Delitev Slovenije na arhitekturne regije in krajinje po Fistru in sod (1993).



## 2. METODA DELA

Zaradi velikih sprememb, ki so se v zadnjih desetletjih zgodile na področju z arhitekturnim oblikovanjem vzpostavljene prostorske identitete, smo v okviru Ciljnega raziskovalnega programa Arhitekturne regije in krajine Slovenije (Fikfak et al. 2023) želeli ugotoviti današnje stanje. Pri tem smo uporabili geografske informacijske sisteme, v katerih smo zbrali registrske podatke o stavbah, parcelah in namenski rabi ter digitalne ortofoto posnetke. Aktualno stanje stavb smo po potrebi preverili tudi v spletni aplikaciji Google zemljevidi (2023), del podatkov pa s terenskim delom (Fikfak et al. 2023). Terensko delo je obsegalo popis stavb na izbranem področju. Popis je obsegal ugotavljanje lastnosti stavb. Lastnosti so bile izbrane po analizi Glosarja arhitekturne tipologije (1993b). Izbrano področje je Savinjsko - Kozjanska arhitekturna regija, saj le ta obsega tako alpski svet, Celjsko kotlino, in del panonskega gričevja. V tej regiji so bila izbrana vzorčna naselja, ki se jih je podrobno analiziralo. Naselja so bila izbrana na osnovi že izvedenega popisa stavb izpred tridesetih let, hkrati pa tako, da so bile zastopane vse arhitekturne krajine znotraj regije (glej sliko 3).

S prekrivanjem različnih lastnosti smo ugotavljali, katera so tista področja stavb z enakimi lastnostmi, ki tvorijo identiteto prostora, in skušali postaviti meje med območji z različnimi identitetami. Z uporabo Metode za ugotavljanje arhitekturno pogojene prostorske identitete (MAPPI) smo v QGIS-u izdelali karte, na katerih smo prikazali stavbe s podobnimi lastnostmi. Te so služile za analizo arhitekturne identitete področja. Z združevanjem naselij s podobnimi ali enakimi lastnostmi lahko potem določimo večja območja enakih lastnosti. Več ključnih lastnosti določenega območja določa arhitekturno krajino. Le ta se nato loči od druge arhitekturne krajine, katere stavbe teh lastnosti nimajo oziroma niso prevladujoče. S tem je možno določiti tudi meje med njimi.

Nadgrajevanje »Fistrove« metode je torej izvedeno z uporabo sodobnih tehnologij za pridobivanje podatkov. V raziskavo so vključeni že zbrani podatki iz različnih baz in terensko delo. Kot primer je bilo prikazano naselje Prebold. Tam se je v okviru terenskega dela popisalo 258 stavb. Za vsako stavbo se je popi-

salo več kot 40 lastnosti. Identiteto prostora smo določali preko nekaterih lastnosti, ki so bolj opazne in značilne za to področje in naj bi bile del arhitekturne identitete Prebolda. Te lastnosti so tloris, oblikovanje strehe, barva strehe in fasade ter poudarjeni vhodi in so podrobno prikazane v nadaljevanju.

## 3. PRIMERJAVA NEKDANJH SESTAVIN IDENTITETE PROSTORA S SEDANJIM STANJEM NA PRIMERU PREBOLDA

Prebold je naselje v Savinjski dolini. Prvotno se je imenoval Sveti Pavel pri Preboldu, od leta 1952 pa Prebold. V letu 2023 je imel Prebold 1727 prebivalcev (STAGE, 2023) in je sedež občine. K razvoju kraja sta pripomogla lega ob cesti, ki povezuje Savinjsko dolino z Zasavjem, in tekstilna industrija. V času Fistrove analize je Prebold sodil med manjše slovenske kraje s 1390 prebivalci (Popis prebivalstva 1981) in leta 1991 okoli 1630 prebivalstva (1991). Sodil je v skupino Štajerskih arhitekturnih regij in sicer v arhitekturno regijo Savinjsko-Kozjanska ter arhitekturno krajino Žalec – Celje (11.56). Za to območje so bila značilna gručasto oblikovana naselja ali nepravilno razporejene obcestne skupine stavb med drevjem. Posebnosti so manjša obcestno zgoščena »trška« naselja. Dominante so na izpostavljenih točkah, tudi izven naselij. Za stavbe je bilo značilno, da gre za komplekse, ki so postavljeni bodisi pravokotno na cesto ali pa so z njo vzporedni. Stavbe so pravokotne oblike, pritlične ali nadstropne ter zidane. Strehe so strme simetrične dvokapnice, krite z opečno kritino (zareznik ali bobrovec). Lahko imajo čop. Fasade so členjene. Imajo lahko fasadno plastiko in okrasne detajle. Portali so posebej oblikovani. Kot dominante znotraj naselij so cerkve z izrazitim baročnim oblikovanjem in kozolci dvojniki s simetričnimi strehami (Fister et al. 1993, str. 184). To obdobje je obsegalo čas pred in po II. svetovni vojni. Zanj je značilno, da tipologija večinoma sledi tradicionalni, pri gradnji se uporablja lokalni material. Obdobje se zaključilo okoli leta 1970. Za naslednje obdobje je značilna masovna samograditeljska gradnja tipskih objektov. Zanj je značilno, da ne sledi tradicionalni logiki urbanizma in prostorskim načrtom. Gre za stihijsko gradnjo kot rezultat povečanih potreb po stanovanjih na eni strani in odsotnost uspešne stanovanjske politike na drugi strani. Tovrstno gradnjo so spodbujali poceni krediti, ki jih je še zniževala visoka inflacija. Za dodatno pocenitev gradnje

se je večinoma uporabljajo predelave tipskih načrtov z velikimi okni, ozkimi konzolnimi balkoni, večinoma položno dvokapnico ipd. To obdobje se zaključijo okoli leta 1990. Za zadnje obdobje bi lahko rekli, da gre za neke vrste nadaljevanje prejšnjega, vsaj kar zadeva prostorsko politiko. Stavbe so večinoma manjše od predhodnega obdobja, njihovo oblikovanje sledi tujim vzorom in postaja čedalje bolj konfekcijsko, generično. Za to obdobje je značilna uporaba različnih gradiv in posledično različna barvitost zunanje opne. V Preboldu je približno polovica stavb nastala do leta 1970, približno po četrtina pa do oziroma po letu 1990 (preglednica 1).

Veljavni prostorski načrt občine Prebold (2022) predpisuje pravokotni tloris za stavbe. Streha mora biti dvokapnica naklona v razponu od 30 ° do 45 °. Načrt tudi predpisuje, naj bo barva strehe opečna in le izjemoma sive barve, če je že prisotna v EUP (enoti urejanja prostora). Za oblikovanje fasad se priporoča uporaba avtohtonih gradiv (les, kamen), medtem ko za fasade oziroma fasadne obloge materiali kot so umetni kamen, keramične ploščice, fasadne opeke in polkrožna lesena bruna niso dovoljeni. Barva fasade mora biti iz spektra svetlih naravnih tonov, s tem da izstopajoče (z okolico neskladne, na daleč opazne) barve fasad niso dovoljene. Fasadne odprtine morajo biti praviloma pokončne in pravokotne. Stolpiči, več-kotni, okrogli (krožni ali elipsasti ipd.) in vogalni izzidki ter okrogli (krožni ali elipsasti ipd.) balkoni niso dovoljeni.

Preglednica 1: Število stavb glede na letnico izgradnje.

Leto izgradnje	do 1970	od 1971 do 1990	od 1991 naprej
Število stavb	128	72	58

Tipičen tlorisni gabarit stavb na tem področju je pravokotnik. V Preboldu se pojavljajo tudi druge tlorisne oblike, kot so L, T in sestavljen tloris. Tipična streha je dvokapnica. Vse ostale oblike streh, ki se tudi pojavljajo, so v primerjavi s Fistrovo identiteto tuje, lahko pa tvorijo območja z novo identiteto. Barva streh je eden bolj jasnih pokazateljev identitete prostora. Ob enem je to področje, kjer se že na daleč opazi urejenost ali neurejenost. Slednje je najbolj očitno pri stavbah zgrajenih v zadnjih desetletjih. Prvotno je material kritine določal tudi barvo. S pojavom betonskih strešnikov in salonitne kritine, se prvotna rdeče-rjava

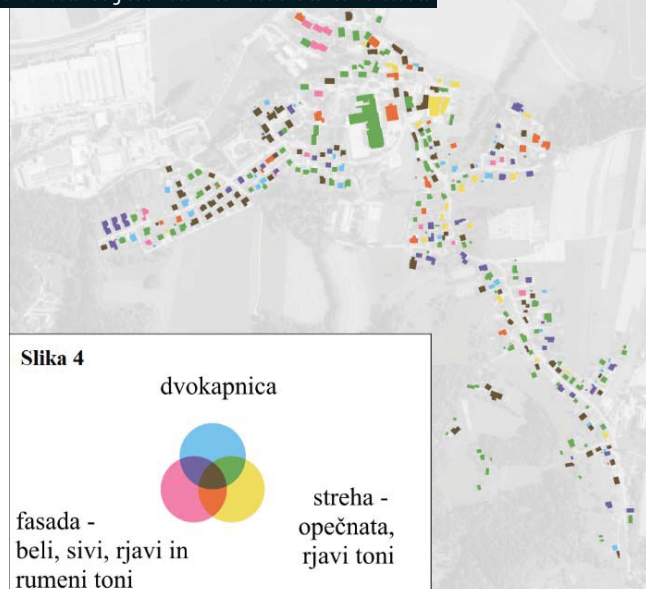
barva opečnatih strešnikov umika različnim odtenkom sive. V zadnjem obdobju postaja barva kritine neodvisna od materiala (Kušar in Lavtižar, 2023). Podobno velja tudi za barvo fasade. Tu je glavna ločnica med (monokromatskimi) sivo belimi toni običajnega ometa ter (polikromatskimi) pastelnimi zemeljskimi barvami. Med lastnostmi, ki jih Fister in sodelavci (1993a) posebej omenjajo, so tudi poudarjeni vhodi. Ti so danes poudarjeni na različne načine: z drugo barvo, izbočenim volumnom, arhitekturnimi elementi, nadstreški ipd. Pri nekaterih stavbah so vhodi pomaknjeni v notranjost in s tem obrnejo logiko tradicionalnega pristopa k označevanju vhoda v stavbo.

V nadaljevanju so izbrane lastnosti stavb na primeru Prebolda predstavljene grafično. Slika 4 predstavlja tri tipične attribute nekdanje arhitekturne identitete. To so dvokapna streha opečnate ali rjave barve in fasada, ki je lahko bela, sivi, oziroma v rjavih in rumenih tonih. Stavb, ki izpolnjujejo vse tri kriterije (rjava barva) je največ na dveh lokacijah in sicer v JZ delu. V naselju prevladujejo stavbe, ki izpolnjujejo vsaj dva kriterija (obarvane z vijolično, zeleno in oranžno barvo).

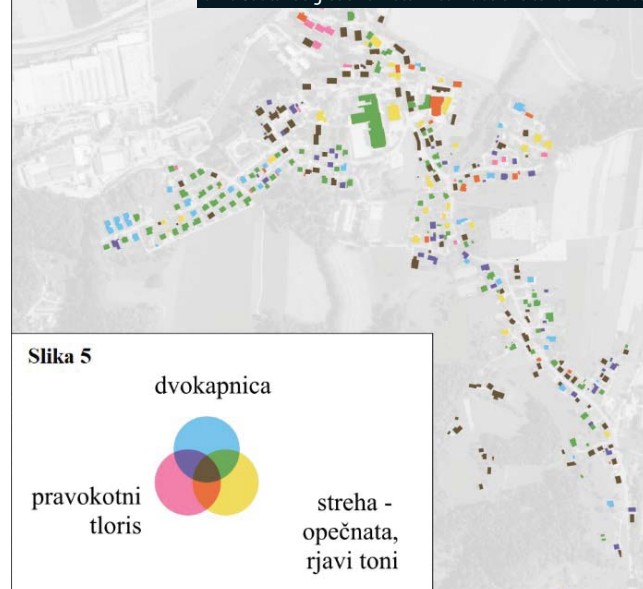
Če sliko 5, ki prikazuje stavbe glede na tloris, vrsto strehe in barvo strehe, primerjamo sliko 4, vidimo, da je večji delež stavb, ki izpolnjujejo le en kriterij (na sliki stavbe modre, rdeče in rumene barve). K podatkom o tipu in barvi strehe je namesto podatka o barvi fasade vključen podatek o obliki tlorisa. Na osnovi tega lahko zaključimo, da pravokotni tloris ni več pogost element arhitekturne identitete kraja.

Sliki 6 in 7 prikazujeta upoštevanje tradicionalnih lastnosti (tloris, tip in barva strehe) pri stavbah zgrajenih oziroma obnovljenih pred in po letu 1990. Stavbe, zgrajene pred letom 1990, v večji meri upoštevajo tradicionalne lastnosti kot novogradnje (Slika 6). Vse tri lastnosti (rjava) prevladujejo pri stavbah ob regionalni cesti proti Trbovljam ter pri posameznih stavbah na jugu naselja. Redkeje so stavbe s samo eno obravnavano lastnostjo (pravokotni tloris – na sliki označeno z rdečo), ki prevladujejo na severu naselja. Pri novejših stavbah (Slika 7) je združevanje vseh treh lastnosti redkeje in je prisotno ob središču naselja na severu in zahodu. Novogradnje po letu 1990 v zahodnem delu Prebolda izkazujejo manjše upoštevanje tradicije, saj od obravnavanih lastnosti prevladuje le dvokapnica (modro) in dvokapnica opečne oz. rjave barve (zeleno).

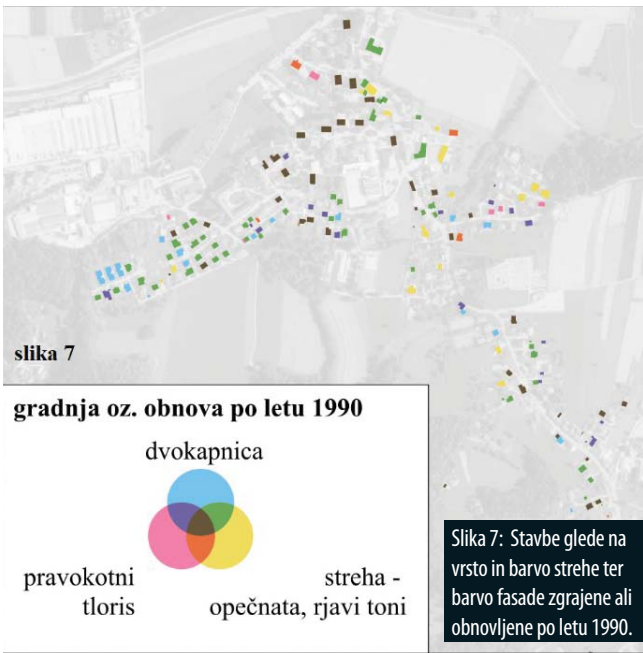
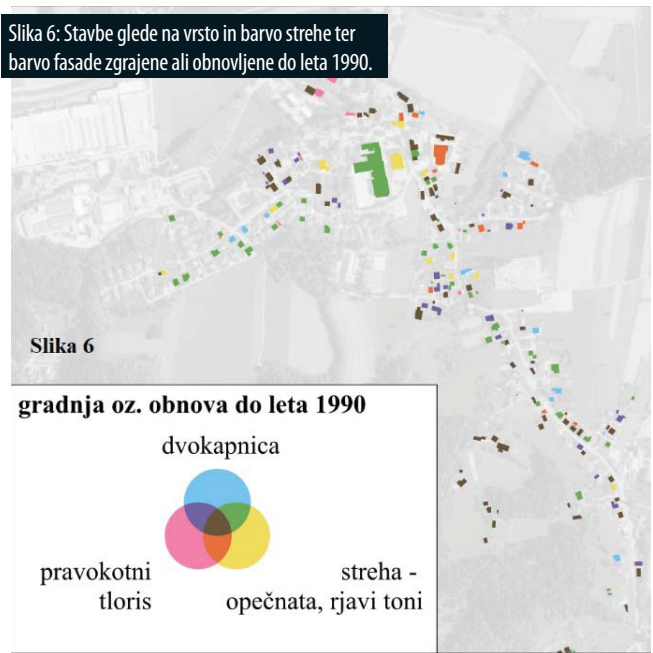
Slika 4: Stavbe glede vrsto in barvo strehe ter barvo fasade.



Slika 5: Stavbe glede na vrsto in barvo strehe ter obliko tlorisa.



Slika 6: Stavbe glede na vrsto in barvo strehe ter barvo fasade zgrajene ali obnovljene do leta 1990.



Slika 7: Stavbe glede na vrsto in barvo strehe ter barvo fasade zgrajene ali obnovljene po letu 1990.

Slika 8 prikazuje posebno značilnost opisane regije, na katero je opozoril že Fister. To so poudarjeni vhodi. Tradicija poudarjenih vhodov se nadaljuje tudi v današnji čas. Poudarjen vhod (na sliki modro) je prevladujoč v Preboldu. Glede na število mu sledijo stavbe z v notranjost pomaknjenimi vhodi (na sliki rdeče), ki omogočajo zaščito pred dežjem. Ti so zlasti prisotni v soseski na severnem delu naselja.

Barva fasade kaže na prvi pogled kaotično stanje. V naselju se izmenjujejo stavbe v sivih in belih tonih, rumenih in rjavih tonih ter kombinacija različnih barv. Bolj izrazita enotnost barv fasade je v zahodnem delu naselja, kjer so stavbe večinoma sivih in belih barv in za katere lahko sklepamo, da so bile večinoma zgrajene v istem časovnem obdobju (Slika 9).

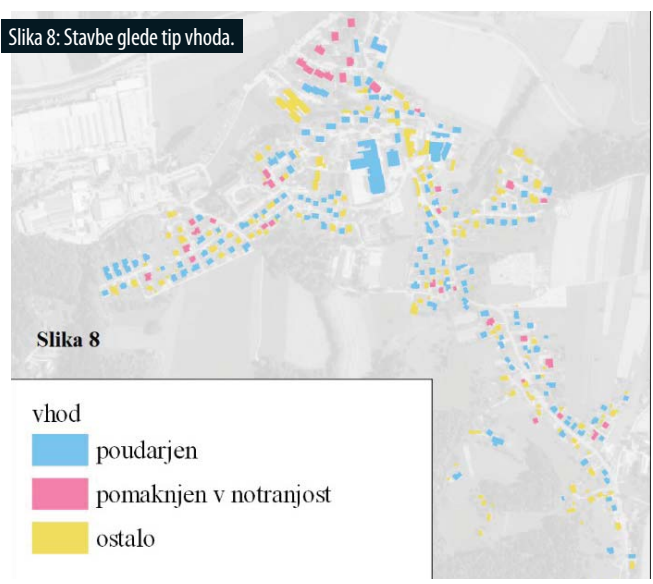
Prostorska analiza identitetnih prvin naselja, prikazana na slikah, kaže na izgubljanje arhitekturne identitete Prebolda kot celote. A kot je razvidno iz slik, se znotraj Prebolda oblikujejo manjša področja - morfološke enote (ME) stavb z enakimi lastnostmi, ki tvorijo svojo identiteto. Ne glede na to, da so v članku prikazane le izbrane najbolj opazne lastnosti, nam je način branja arhitekturnih značilnosti, in določanje ME po metodi MAPPI, bil osnova tudi za preveritev meja med arhitekturnimi regijami in

krajinami. Na osnovi tega je možno postaviti meje med območji z različnimi arhitekturnimi identitetami, na tej osnovi pa z ustrezno urbanistično politiko usmerjati prihodnji razvoj oz. generirati razvoj arhitekturne identitete naselja ali posameznega dela v prihodnosti.

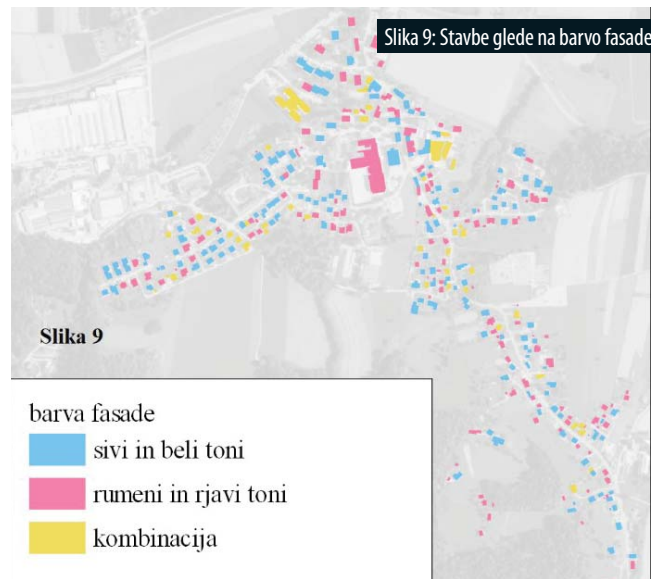
Na podlagi opravljenih analiz za Savinjsko arhitekturno regijo smo ugotovili, da kljub novodobnim trendom nekatere tradicionalne prvine vseeno ostajajo, posledično je tudi Fistrova (1993) karta še vedno relevantna. Vendar pa tiskana karta iz leta 1993 ni primerna za uporabo v sodobnih GIS sistemih, zato smo izdelali tehnično posodobitev karte.

V prvem koraku smo tiskano karto 1993 skenirali in georeferencirali v nov slovenski koordinatni sistem D96, EPSG 3794. Digitalizacijo karte smo izvedli na ravni naselij – podatke smo pridobili na Geodetski upravi Republike Slovenije v juliju 2023. Pri naseljih, kjer so meje približno sovpadale z mejami arhitekturnih regij in krajin, smo celotnemu naselju pripisali vrednost pripadajoče arhitekturne regije in krajine. Smatrali smo namreč, da je bila tudi izvorna karta deloma risana na meje naselij. Kjer so bila odstopanja večja, smo naselje razkosali na dva ali več delov. Tam kjer smo naselja delili na več delov, smo razrez izvedli

Slika 8: Stavbe glede tip vhoda.



Slika 9: Stavbe glede na barvo fasade.



tako, da se na zunanjem prvotnem robu naselja ni dodalo nobenih novih točk (vertex). S tem smo ohranili topološko skladnost sloja.

Pri odločitvi o tem, ali posamezno naselje ohranimo celovito ali pa ga razdelimo na več delov, je bil ključni kriterij število stavb, površina območja ter razdalja med obema mejama. Ker smo digitalizacijo izvajali ročno, je bila odločitev sprejeta za vsak primer posebej.

Na območju mest, ki niso bile vključene v Fistrov popis – Ljubljana, Maribor in Celje - smo območje mest zarisali kot ločena območja ter jim dodelili nove šifre, saj v prvotni klasifikaciji ta območja niso imela dodeljene šifre. Da se ta območja jasno loči od ostalih arhitekturnih krajin, ki imajo dodeljene šifre od 1 do 74, smo jim dodelili nove- trimestne šifre: 101 Ljubljana, 102 Maribor ter 103 Celje.

Pri interpretaciji karte je potrebno upoštevati, da smo z digitaliziranjem sicer dobili natančne meje, kar pa ne pomeni, da meje med arhitekturnimi regijami in krajinami dejansko potekajo ravno tam. Poleg napak ob digitalizaciji je lahko problematično tudi prvotno zarisovanje meja, saj so nekatera območja lahko bolj prehodna in je ostro ločnico težko določiti. Kljub tem omejitvam pa je digitalna vektorska karta lahko uporabna v procesu prostorskega načrtovanja, saj omogoča prekrivanje različnih prostorskih podatkov. Na podlagi tehnično posodobljenega sloja smo pripravili karto za tisk, georeferencirano rastrsko karto ter vektorske podatke v formatu shapefile (shp) ter geopackage (gpk).

## 6. ZAKLJUČEK

Delitev Slovenije na arhitekturne regije in krajine, ki jo je izvedel Fister s sodelavci (1993a, b), predstavlja edinstveno metodo in je dragocen vir arhitekturnih podatkov. Danes pa so na voljo nove tehnologije in podatkovni viri, ki v času nastanka Fistrove metode niso bili na voljo, s katerimi je mogoče glede na današnje stanje določati meje posameznih enot arhitekturne identitete prostora. V članku prikazni primer kaže, da so se arhitekturne identitete v Sloveniji močno spreminjale v zadnjih desetletjih, predvsem zaradi gradnje novih stavb, razvrednotenja arhitekturne krajine ter pojava novih oblik in namenov stavb.

Določanje meja med arhitekturnimi regijami in krajinami predstavlja kompleksen izziv, zlasti tam, kjer se lastnosti spreminjajo ali so težko določljive. Nadaljnji razvoj in oblikovanje arhitekturnih krajin v Sloveniji sta odvisna od zavedanja odločevalcev in lokalnih prebivalcev o pomenu kakovostne in lokalno opredeljene arhitekture za splošno podobo prostora in urejenost področja. Gre tudi za praktična vprašanja določanja meja arhitekturnih krajin in značilnosti, ki jih opredeljujejo.

S pomočjo zbranih podatkov, uporabe QGIS-a in metode MAPPI je možno beleženje in spremljanje sprememb stanja na terenu ter ob enem analiza trenutnega stanja v grajenem okolju na osnovi različnih parametrov. Na osnovi tega je možna določitev območij z enako arhitekturno identiteto in določiti meje med njimi. Seveda pa je pomembno, da ima oseba, ki ta način uporabi in pripravlja vizijo prostora ter ustrezne prostorske akte, arhitekturno predznanje. S podatki o prostoru, ki so na voljo, znanjem uporabe teh podatkov in vizijo razvoja prostora, bo možna ohranitev arhitekturnih krajin in regij oziroma mogoča ponovna vzpostavitev tam, kjer je zaradi neustreznega odnosa do podobe prostora, njegova identiteta izginila. Glede na spre-

membe in izzive v zadnjih desetletjih je priporočljivo razmisliti o aktualizaciji delitve Slovenije na arhitekturne regije in krajine, da bi se bolje odražale sodobne realnosti in potrebe. Pri varovanju arhitekturnih krajin je treba posebno pozornost nameniti različnim elementom arhitekturnega in urbanističnega oblikovanja, ki so ključni za ohranjanje identitete prostora, še posebno kvalitetnim tradicionalnim ali na novo ustvarjenim elementom, ki so izrazito značilni za določeno območje. Pri tem je nujno sodelovanje različnih strokovnih področij, da bi se celovito upoštevali vsi relevantni dejavniki.

## ZAHVALA

*Doseženi rezultati predstavljani v tem prispevku so nastali v okviru raziskovalnega projekta ARIS: V5-2111, ki ga po pogodbi 2550-21-510025 (so)financira Ministrstvo za naravne vire in prostor in po pogodbi 3340-21-140034 Ministrstvo za kulturo*

## LITERATURA IN VIRI

- Bogataj, J. (2007). Okusiti Slovenijo. Ljubljana: Darila Rokus.
- Ciljno raziskovalni program »CRP 2021« (2022). Arhitekturne tipologije in arhitekturne krajine in regije Slovenije: Ciljno raziskovalni program »CRP 2021« v letu 2021-23. Vsebinsko poročilo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Urbanistični inštitut.
- Dragso, P. (2019). Architecture and Nation. The Schleswig Example, in comparison to other European Border Regions. Pridobljeno 22. 11. 2023 s spletne strani: <https://journals.openedition.org/insitu/21149#text>
- Drobne, S. (2011). Ustanovitev pokrajin v Sloveniji. Pridobljeno 8. 1. 2024 s spletne strani: <http://www.pokrajine.si/>
- Fikfak, A., Grom, J. P., Lavtižar, K., Lazič, M., Novljan, T., Kušar, D., Nikšič, M., Gantar, D., Goršič, N., Koblar, S., Pipan, T., Švigelj, A. (2023). Arhitekturne tipologije in arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ciljno raziskovalni program »CRP 2021« v letu 2021-23. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: Urbanistični inštitut.
- Fister, P., Boh-Pečnik, N., Debevec, L., Deu, Ž., Kavčič, M., & Lah, L. (1993a). Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.
- Fister, P., Boh-Pečnik, N., Debevec, L., Deu, Ž., Kavčič, M., Lah, L. (1993b). Glosar arhitekturne tipologije. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod RS za prostorsko planiranje.
- Gastronomske regije Slovenije. Pridobljeno 15. 12. 2023 s spletne strani: <https://podatki.gov.si/dataset/gastronomske-regije-slovenije>
- Googlezemljevidi (2023). Ulični posnetki, Prebold snemanje v letih 2019, 2022 in 2023.
- Kladnik, D. (1996). Naravnogeografske členitve Slovenije. Geografski vestnik, 68, 123-159.
- Koblar, S. (2023). Arhitekturne krajine in regije - tehnično posodobljena karta. Zenodo. doi: [10.5281/zenodo.10701772](https://doi.org/10.5281/zenodo.10701772)
- Kozjek, K., Dolinar, M., Skok, G. (2017). Objective climate classification of Slovenia. International Journal of Climatology. <https://doi.org/10.1002/joc.5042>.
- Kušar, D., Lavtižar, K. (2022). Barva strehe kot dejavnik oblikovanja arhitekturne krajine. Igra ustvarjalnosti - Creativity Game, (10), 36-43. <https://doi.org/10.15292/IU-CG.2022.10.036-043>
- Logar, T., Rigler, J. (1983). Karta slovenskih narečij. Ljubljana.
- Odllok o izvedbenem delu občinskega prostorskega načrta občine Prebold. (Ur. l. RS, št 143/2022). Pridobljeno 14. 12. 2023 s spletne strani: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2022-01-3556/odlok-o-izvedbenem-delu-obcinskega-prostorskega-nacrta-obcine-prebold?h=>

- Ogrin, D. (1996). Podnebni tipi v Sloveniji. *Geografski vestnik*, 68, 39-56.
- Perko, D. (1998). Regionalizacija Slovenije. *Geografski zbornik*, XXXVIII, 12-57. Pridobljeno 15. 11. 2023 s spletne strani: [https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/zbornik/perko\\_38.pdf](https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/zbornik/perko_38.pdf)
- Popis prebivalstva 1981. Pridobljeno 15. 11. 2023 s spletne strani: [https://www.stat.si/publikacije/pub\\_popis\\_1981\\_Naselja\\_prebivalstvo.asp](https://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1981_Naselja_prebivalstvo.asp)
- Popis prebivalstva 1991. Pridobljeno 15. 11. 2023 s spletne strani: [https://www.stat.si/publikacije/pub\\_popis\\_1991\\_Naselja\\_prebivalstvo.asp](https://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1991_Naselja_prebivalstvo.asp)
- Smole, V. (1998). Slovenska narečja. Ljubljana: Enciklopedija Slovenije 12.
- Spoznajte okuse Slovenije. Pridobljeno 15. 12. 2023 s spletne strani: <https://www.tasteslovenia.si/sl/okusi-slovenijo/slovenska-gastronomija/spoznajte-okuse-slovenije/>
- STAGE (2023). Statistični urad Republike Slovenije, število prebivalcev po naseljih. Pridobljeno 17. 1. 2024 s spletne strani: <https://gis.stat.si/>
- Šekli, M. (2009). Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. V: Smole, V.: Simpozij Obdobja 26: Slovenska narečja med sistemom in rabo. Pridobljeno 15. 11. 2023 s spletne strani: <https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-26/>